

Modeling Social Capital Building Factors Before and After the Outbreak of COVID-19 With an Emphasis on Ethnicity in Khuzestan Province

Bahram Nikbakhsh*

Assistant Professor, Department of Sociology, Payame Noor University, Tehran, Iran

(Received: July 11, 2021; Accepted: August 25, 2021)

Abstract

The purpose of this study was to model the social capital building factors before and after the outbreak of COVID-19 with an emphasis on the ethnicity factor in Khuzestan province, Iran. The study was applied in terms of purpose and descriptive in terms of research method. The data was collected using a structured questionnaire. In order to assess the validity of the questionnaire, the criterion-referenced indicator was used in line with the factor analysis of the research model. A statistical sample of 1536 participants was selected using systematic random sampling method from among the inhabitants of the cities of the province with populations over 150 thousand people. In order to analyze the data, tests such as discriminant analysis, logistic regression, multivariate variance and covariance, and structural equation modeling were carried out using SPSS 24 and SmartPLS 3. The findings of the study indicated that the four factors of social capital – namely institutional, natural, spontaneous, and external factors – are different based on the dependent variable of “ethnicity” in the periods “before and after COVID outbreak.” That is to say, social capital in general had the highest correlation with “ethnicity” “before and after COVID outbreak,” while social variable had the lowest correlation “before COVID outbreak” in the discriminant index. Moreover, in the structural equation modeling, the institutional factors of social capital had on average the biggest difference with the “ethnicity” factor.

Keywords

Social Capital, Ethnicity, Corona Virus, Khuzestan province.

---

* **Corresponding Author, Email:** nikbakhsh.b@gmail.com

مدل‌یابی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از فراگیری بیماری کووید-۱۹ با تأکید بر عامل قومیت در استان خوزستان

بهرام نیک‌بخش*

استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۰۳)

چکیده

هدف از تحقیق حاضر مدل‌یابی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از فراگیری بیماری کووید-۱۹ با تأکید بر عامل قومیت در استان خوزستان بود. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اجرا توصیفی است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه ساختارمند بود. جهت سنجش روایی پرسشنامه از شاخص روایی ملاک به منظور تحلیل عاملی مدل تحقیق استفاده شد. جامعه آماری شهروندان استان خوزستان بودند که در یک نمونه آماری ۱۵۳۶ نفری شهرستان‌های بالای ۱۵۰۰۰۰ نفر با روش تصادفی سیستماتیک انتخاب شدند. برای آنالیز داده‌ها از آزمون‌هایی نظیر تحلیل تشخیصی، رگرسیون لجستیک، واریانس و کواریانس چندمتغیره، و تحلیل معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS-24 و PLS-SAMART-3 استفاده شد. یافته‌های پژوهش حاکی از این بود که عوامل چهارگانه سرمایه اجتماعی - نظیر عوامل نهادی، عوامل طبیعی، عوامل خودجوش، عوامل بیرونی - بر حسب متغیر وابسته «قومیت» در «دوران قبل و بعد از شیوع کرونا» کاملاً متفاوت و متغیر بوده‌اند؛ به گونه‌ای که کل عوامل سرمایه اجتماعی «قبل و بعد از شیوع کرونا» نسبت به متغیر وابسته قومیت، بیشترین همبستگی و در حالت «قبل از شیوع کرونا» کمترین همبستگی را در مدل تابع تشخیصی داشته‌اند همچنین عوامل نهادی سرمایه اجتماعی از طریق تحلیل معادلات ساختاری به صورت میانگین بیشترین تفاوت را با عامل «قومیت» داشتند.

کلیدواژگان

استان خوزستان، سرمایه اجتماعی، قومیت، ویروس کرونا.

---

* رایانامه نویسنده مسئول: nikhakhsh.b@gmail.com

مقدمه

یکی از ویژگی‌های مهم جوامع موفق در جهت نیل به آرمان‌های توسعه اجتماعی و فرهنگی میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی است. این مفهوم در ارتباط با دیگران بروز می‌یابد و انسجام و هماهنگی درون یک جامعه را، به‌خصوص در دوره‌های حساس، می‌تواند افزایش دهد. یکی از این دوران حساس دوره شیوع بیماری کروناست، که تأثیرات گوناگون بر ابعاد زندگی اجتماعی افراد جامعه گذاشته است. سرمایه اجتماعی میراثی فرهنگی است که از طریق پارامترهایی نظیر مشارکت و همکاری در تعاملات اجتماعی قادر به حل بسیاری از مشکلات درون یک جامعه است؛ به گونه‌ای که بدون سرمایه اجتماعی هیچ سرمایه‌ای برای هیچ جامعه‌ای حاصل نمی‌شود. در این زمینه، پژوهشگر در پژوهش حاضر به وضعیت سرمایه اجتماعی در دوران قبل و بعد از شیوع کرونا با تأکید بر موضوع قومیت در استان خوزستان پرداخت؛ بیماری‌ای که در اواخر سال ۲۰۱۹ در شهر ووهان چین شایع شد و در مدت کوتاهی سراسر دنیا را تحت تأثیر خود قرار داد (سازمان جهانی بهداشت ۲۰۲۰، به نقل از مرادزاده و همکاران ۱۳۹۹: ۹۰). سازمان بهداشت جهانی شیوع این بیماری را نوعی فوریت در عرصه بهداشت عمومی بین‌المللی اعلام کرد تا اینکه در تاریخ ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ این بیماری همه‌گیر شد (Barrios & Hochberg 2020: 33). از زمانی که کرونا در جهان شیوع پیدا کرد، زندگی فردی و اجتماعی انسان در بعد ارتباطات و سرمایه اجتماعی ناشی از آن دستخوش تغییرات گسترده شد؛ طوری که زندگی انسان در ابعاد مختلف تحت تأثیر این بیماری قرار گرفت. کرونا با ویژگی‌هایی مثل نامرئی بودن، جهانی بودن، ناشناخته بودن، دموکرات بودن، و چندوجهی بودن پیامدهای اجتماعی گوناگون داشته است که برای مقابله با آن به اقدامات اساسی و جدید جهت تقویت سرمایه اجتماعی نیاز است (تاج‌بخش ۱۳۹۹: ۳۴۲). ویروس کرونا بر ما معلوم ساخت که انسان‌ها با یکدیگر پیوسته‌اند و این موضوع به درکی مناسب برای مقابله با اپیدمی بر بستر تعامل ظریف بین شهروندان نیاز دارد (Viens & Eyawo 2020). برای مقابله با بیماری پاندمیک کرونا در سطح کشور، به‌ویژه در حوزه مرتبط با سرمایه اجتماعی، پژوهش‌های اندکی در خصوص راهکارهای حفظ این سرمایه در بعد قومیت صورت گرفته است. سرمایه اجتماعی ظرفیتی اجتماعی است که همکاری میان افراد و نهادهای جامعه را بهبود می‌بخشد. برخی از ابعاد

و پیش‌آیندها سرمایه اجتماعی در جامعه، که تحت عنوان ارزش‌های اجتماعی یاد می‌شوند، عبارت‌اند از: همدردی، دوستی، همبستگی، اعتماد، صداقت، فداکاری، حسن تفاهم، سلامتی نفس (حق شناس، ۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی به ویژگی‌های اجتماعی گروه‌های مختلف، همچون اعتماد و مشارکت و تعلقات اجتماعی، اشاره دارد که می‌تواند کارایی جامعه را حتی با نگاه فراقومیتی بهبود بخشد (Karabag 2020). در این زمینه دسته‌بندی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی و تعریف متغیرها بدین گونه است: ۱. عوامل نهادی: نهاد به معنای عرف و رسم سازمانی است که در زندگی اجتماعی مردم مفید واقع می‌شود و در جهت رفع نیازهای یک اجتماع سازمان‌یافته خلق می‌شود، مانند دولت که از طریق اجرای قانون موجب تشکیل سرمایه اجتماعی می‌شود؛ ۲. عوامل خودجوش: هنجارهایی که به صورت خودجوش و نه عامدانه از کُنش‌های متقابل شهروندان یک جامعه ایجاد و خلق می‌شود؛ ۳. عوامل بیرونی: هنجارهایی که سرچشمه آن‌ها غیر از اجتماعی است که در آن رعایت می‌شوند، نظیر ایدئولوژی، فرهنگ، دین، مذهب، تجربه مشترک تاریخی اعضای جامعه؛ ۴. عوامل طبیعی: عوامل طبیعی از عواملی نظیر همبستگی‌های قومی و همبستگی‌های نژادی و روابط خویشاوندی نژادی شکل می‌گیرد. همچنین، سرمایه اجتماعی در سه بُعد ارتباطی و شناختی و ساختاری قابل دسته‌بندی است. منظور از بعد ساختاری پیوندهای موجود در شبکه و شکل و ترکیب شبکه و تناسب سازمانی است. محورهای بعد شناختی عبارت است از شناخت زبان مشترک، بینش مشترک، اهداف و ارزش‌هایی که برای اعضای یک شبکه فراهم می‌شود که خود شامل زبان و علائم مشترک و روایت‌های ساختاری مشترک است. منظور از بعد ارتباطی ابعادی نظیر تعهدات، روابط متقابل، اعتماد، هنجارها، و هویت مشترک است (حق شناس ۱۳۸۴). پژوهشگر در پژوهش حاضر از طریق منابع و مطالعات انجام‌شده عوامل سرمایه اجتماعی را در ابعاد بیرونی، محیطی، خودجوش، و طبیعی در استان خوزستان قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا شناسایی کرد. زیرا سرمایه اجتماعی مقوله‌ای گسترده است و به طور بالقوه با همه امور مرتبط است (جادریان و یزدی ۱۳۹۹: ۶۴). در این راستا هدف از پژوهش حاضر مدلیابی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع ویروس کووید-۱۹ با تأکید بر عامل قومیت، در کنار پرداختن به سایر اطلاعات جمعیت‌شناختی، بود؛ به سبب اهمیت و جایگاه نقش

اقوام مختلف در استان خوزستان و تأثیر آشکاری که می‌تواند بر خلق سرمایه اجتماعی در قومیت‌های مختلف ایجاد کند، چرا که کرونا فقط در سیستم بدن اختلال ایجاد نکرده است؛ این بیماری بدن جامعه را مبتلا کرده و کمترین تأثیر آن حذف عناصری از روابط روزمره و افزودن عناصری دیگر در مناسبات اجتماعی بوده است. مثلاً بسیاری از عناصر ارتباط جمعی مانند در آغوش گرفتن، بوسیدن، دست دادن، کنار هم نشستن، ورزش گروهی و غیره تا این حد برای ما ترسناک و دلهره‌آور نبوده‌اند، در صورتی که در دوران پیش کرونا، در بُعد اجتماعی، ارتباطات و تعاملات گسترده خانوادگی وجود داشت. دغدغه پژوهشگر در این پژوهش این بود که اگر دوری‌گزینی از ارتباطات نمادین اجتماعی در زندگی انسان‌ها تداوم یابد، بخشی از خواص روابط اجتماعی از دست خواهد رفت و جامعه شاهد فروپاشی سرمایه اجتماعی خواهد بود. زیرا بعید است پس از غلبه بر بحران بیماری کرونا بخش اعظمی از تعاملات و ارتباطات اجتماعی به حالت قبل برگردد (تاج‌بخش ۱۳۹۹: ۳۵۶).

جامعه ایران در شرایطی با بحران بیماری کرونا مواجه شد که به‌رغم محدودیت‌های ناشی از تحریم بین‌المللی همبستگی اجتماعی در مهار بحران کرونا فراموش نشد (اداره پژوهش‌های سیاسی صداوسیما ۱۳۹۹). بنابراین حفظ سرمایه اجتماعی در دوران بحران بیماری با نگاه به عامل نگه‌دارنده قومیت از اولویت تحقیقی برخوردار است. زیرا اپیدمی و بحران ناشی از شیوع ویروس کووید-۱۹، در صورت عدم مهار اجتماعی، می‌تواند پیامدهای زیادی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، روان‌شناختی در جامعه همراه داشته باشد (کمیته اپیدمیولوژی کووید-۱۹ ۲۰۲۰). پژوهشگر در پژوهش حاضر در تلاش بود با توجه به ضرورت و اهمیت موضوع یادشده به این سؤال پاسخ دهد که عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در دو زمان قبل و بعد از شیوع کرونا چقدر بر حسب عامل قومیت در استان خوزستان متفاوت بوده است. بنابراین ضرورت دارد، با توجه به نوپدید بودن این بیماری، شناخت کافی از روش‌های اجتماعی مقابله با آن به دست آید و شهروندان استان خوزستان، ضمن حفظ سلامت روان، برای مواجهه اجتماعی با این بیماری آمادگی بیشتری پیدا کنند. چون اضطراب ناشی از بیمار شدن، ترس از مرگ، گسترش اخبار غلط و شایعات، تداخل در کارهای روزمره، کاهش ارتباطات اجتماعی از جمله ارتباط با خانواده و همکاران

و دوستان، رخ دادن مشکلات شغلی و مالی در این شرایط بهداشت روان افراد جامعه را تهدید می‌کند (علی‌زاده‌فرد و صفاری‌نیا ۱۳۹۸). در این راستا مساله اصلی پژوهش این است که عوامل چهارگانه سرمایه اجتماعی از قبیل عوامل بیرونی، نهادی، طبیعی، و خودجوش، بر حسب قومیت، قبل از شیوع کرونا و بعد از آن چقدر متفاوت شده است؟

پیشینه پژوهش

دامغانیان و کشاورز (۱۳۹۹) در پژوهش خود، تحت عنوان «تأثیر بیماری کووید-۱۹ بر اعتماد سیاسی با توجه به نقش میانجی سرمایه اجتماعی و اثر تعدیلگر رسانه‌های اجتماعی»، به این نتایج دست یافتند که بیماری کرونا بر اعتماد سیاسی و سرمایه اجتماعی جامعه شهری تأثیر معناداری است. همچنین تاج‌بخش (۱۳۹۹) در تحقیقی، تحت عنوان «واکاوی سبک زندگی در عصر پسا کرونا»، به این نتایج دست یافت که شیوع ویروس کووید-۱۹ به‌رغم هزینه‌هایی که بر جامعه تحمیل کرد فرصتی مناسب برای بازنگری و بازاندیشی در سبک زندگی فراهم آورد و سبک زندگی را دچار تحولات عظیم کرد. امیدیان و اسماعیل‌پور اشکفتگی (۱۳۹۹) در تحقیقی، با عنوان «پیش‌بینی حمایت اجتماعی دانشجویان بر اساس مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در بحران همه‌گیری کرونا»، به این نتایج دست یافتند که حمایت اجتماعی با مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی قابل پیش‌بینی است و دارای تلویحات کاربردی در تهیه مداخله ای در بحران در زمان شیوع بیماری کرونا و بعد از آن است.

سعادت‌طلب و جعفری (۱۳۹۹) در تحقیقی، با عنوان «تحلیل نقش نشاط معنوی در رابطه میان سرمایه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی با تاب‌آوری کارکنان در برابر همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ در دوران فاصله‌گذاری اجتماعی»، به این نتایج دست یافتند که با افزایش سرمایه اجتماعی و احساس حمایت اجتماعی در کارکنان نشاط معنوی آن‌ها نیز افزایش می‌یابد و در نهایت تاب‌آوری آن‌ها در برابر اضطراب بیماری کرونا بالا می‌رود. جادریان و یزدانی (۱۳۹۹) در تحقیقی، با عنوان «شناسایی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کلان برای مقابله با پیامدهای ویروس کرونا»، به این نتایج دست یافتند که شیوع ویروس کرونا و تأثیر آن بر ساختارهای مختلف جوامع اهمیت نقش سرمایه اجتماعی را در سطح کلان بیش از پیش نمایان می‌سازد. پیامدهای پاندمی نشان‌دهنده این واقعیت

است که به منظور مقابله با بحران‌های همه‌گیر کارآمدی ساختارهای مختلف جامعه از جمله ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، و بهداشت و درمان ضروری است که این امر بر اهمیت عوامل ساختاری سرمایه اجتماعی در سطح کلان بپردازد. عبدالباسط و همکارانش (۱۳۹۹) در تحقیقی، با عنوان «تأثیر سرمایه اجتماعی بر ارتقای تاب‌آوری سازمانی: تبیین نقش میانجی تسهیم دانش مرتبط با بحران کووید-۱۹»، به این نتایج دست یافتند که سرمایه اجتماعی بر تسهیم دانش مرتبط با بحران کووید-۱۹ تأثیر مثبت گذاشته و از طریق تسهیم دانش بر تاب‌آوری کارکنان اثر مثبت دارد. همچنین هدایتی، به نقل از خبرگزاری صدا و سیما (۱۳۹۹)، در تحقیقی، با عنوان «کرونا و افزایش سرمایه اجتماعی»، به این نتایج دست یافت که شفافیت عامل کیفی در بهبود انسجام اجتماعی و سرمایه اجتماعی است. کاظمی (۱۳۹۹) در مقاله خود، تحت عنوان «نگاهی جامعه‌شناختی به کرونایی شدن جامعه»، بیان کرد در وضعیت کرونایی زندگی به دو شیوه خود را از نو بازسازی کرده است: ابتدا از طریق درهای بسته خانه‌ها و حتی این روزها بعد از فروکش کردن بحران پشت درهای بسته و سپس از طریق قاب دوربین‌های تلفن همراه.

سرمایه اجتماعی یأس و ناامیدی را در چارچوب ادراکی و روان‌شناختی فرد جایگزین می‌کند، (Giavrimis & Nikolaou 2020). در پژوهشی، تحت عنوان «سرمایه اجتماعی»، اعلام کردند سرمایه اجتماعی می‌تواند شرایط مناسبی برای روابط اجتماعی مثبت و تعاملات ایجاد کند و به نظر نمی‌رسد رشد شناختی متفاوت از سرمایه اجتماعی باشد. سرمایه اجتماعی درجه‌ای از انسجام اجتماعی، ارتباطات دوطرفه، اعتماد، تعاملات، احساس و ادراک، و تعهد متقابل بین اعضای یک گروه است (Xiao et al. 2020).

چوتنر (۲۰۲۰) در پژوهش خود اعلام کرد بحران کرونا شاید هنوز جهان را تغییر نداده باشد؛ اما ضرورت تغییر جهان را گوشزد کرده است. آلدریچ (۲۰۲۰) در مقاله‌ای، با عنوان «پرورش پیوندهای اجتماعی در عصر فاصله فیزیکی»، بیلن کرد در طول بروز بحران‌های بزرگ، مانند سیل و سایر بلاهای طبیعی، از طریق تقویت پیوندها آسان‌تر می‌توان بر مشکلات غلبه کرد. نتایج پژوهش پیکوتیک (۲۰۲۰) نشان داد اگر فاصله فیزیکی در زندگی انسان‌ها تداوم یابد، بخشی از خواص روابط اجتماعی از دست خواهد رفت. یافته‌های پژوهشی دیگر نیز مؤید این است که

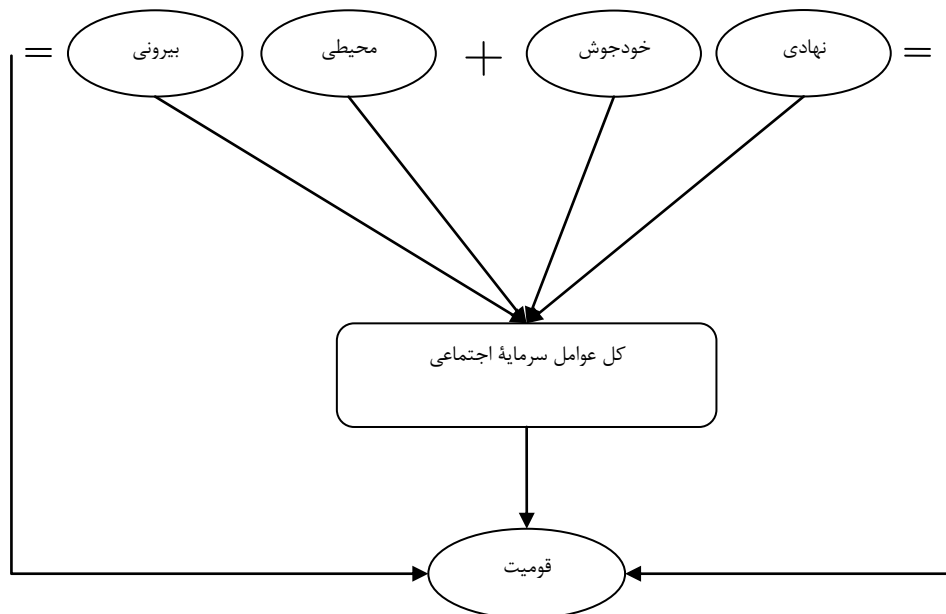
مفهوم سرمایه اجتماعی و رویکردهای اعتمادآفرین ضروری است تا در برابر مشکلات پدیدار شده درون اجتماع بتوان تاب آورد (Ntontis et al. 2019).

چهارچوب نظری

محققان با بررسی تأثیرات و ابتکارات اساسی مربوط به بحران ویروس کرونا نه تنها درک ما را از فعالیت‌ها و فرایندها و تصمیمات در طول بحران افزایش می‌دهند بلکه همچنین دریافت ما را از چگونگی تأثیر بحران و تحول روابط اقتصادی، جهانی، منطقه‌ای، و موقعیت‌های رقابتی بالا می‌برند و نشان می‌دهند چطور فاصله اجتماعی و انزوای شخصی و محدودیت‌های سفر به کاهش سرمایه انسانی در همه بخش‌های اقتصادی انجامیده است (Karabag 2020). اقدامات قرنطینه و فاصله اجتماعی برای جلوگیری از شیوع کرونا باعث ترس از افزایش سطح خشونت شده است (Nicola et al. 2020). گرچه بیماری همه‌گیر کرونا دقیقاً تهدید از نوع نظامی نیست، با تهدیدات خارجی ویژگی‌های مشترک دارد؛ از مرزهای داخلی گسترش می‌یابد و زندگی مردم را تهدید می‌کند و برای مقابله با آن از خودگذشتگی گروهی و فرقه‌ای نیاز است (De vries et al. 2020). بیماری کرونا به طور مستقیم معیشت و رفاه جهان را تهدید می‌کند و میزان سرمایه اجتماعی را به خطر می‌اندازد (Berchin & De Andrade 2020). در هر صورت، کاهش سرمایه اجتماعی ناشی از بیماری کرونا شوکی است که بر وضعیت موجود هر کشور تأثیر می‌گذارد (Mohan 2020). کرونا برخلاف سایر بلاهای نامرئی، مانند انتشار رادیواکتیو، فاجعه‌ای غیر قابل اندازه‌گیری است. بنابراین، داشتن اطلاعات گروهی و قومیتی برای جلوگیری از گسترش آن ضروری است. چون این دو عامل، با تأکید بر مقوله اعتماد و مشارکت شهروندان، رمز موفقیت در مبارزه با ویروس کرونا در آینده است (Hua & Shaw 2020). بحران کرونا اعتماد به جلسات آنلاین و حذف جلسات حضوری را افزایش داده است (Karabag 2020). سرمایه اجتماعی نقطه پیوند مردم برای انسجام و همبستگی دوطرفه در رویارویی با مسائل و مشکلات است که اگر این پیوند مستحکم باشد غلبه بر مشکلات راحت‌تر می‌شود. سرمایه اجتماعی، به منزله یکی از انواع دارایی‌های دیربازده، به مسئولیت اجتماعی و مشارکت اجتماعی و همکاری متقابل میان اعضای جامعه اشاره دارد. این متغیرها هستند که سرمایه اجتماعی را در جامعه ارتقا می‌دهند. در این زمینه سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم حیاتی است که

می‌تواند ضامن بازگشت به شرایط عادی و خروج از بحران، هنگام گسترش بیماری کرونا، باشد (تاج‌بخش ۱۳۹۹: ۳۵۲). این بیماری، که به عنوان یک کروناویروس جدید شناخته شد، می‌تواند بر میزان سرمایه اجتماعی تأثیر بگذارد (Barrios & Hochberg 2020). فاصله‌گذاری اجتماعی ابزار اولیه جهت جلوگیری از شیوع بیماری کرونا معرفی شد. بنابراین، می‌تواند بر میزان سرمایه اجتماعی تأثیرگذار باشد (Adolph et al. 2020: 9). آدولف و همکارانش (۲۰۲۰) اعلام کردند سیاست‌های مقابله با کروناویروس از نظر تأثیرگذاری بر میزان اعتماد، به منزله عامل اصلی سرمایه اجتماعی مردم، بسیار دردناک است. زیرا باعث ایجاد محدودیت‌های اجتماعی می‌شود. یکی از داریی‌های ارزشمندی که در روابط چهره به چهره افراد با یکدیگر به وجود می‌آید سرمایه اجتماعی است. روابط چهره به چهره میزان سرمایه اجتماعی را به شکل حمایت اجتماعی، به‌خصوص در زمان‌های بحرانی، مانند شیوع بیماری کرونا، نشان می‌دهد. سرمایه اجتماعی به منابع بالقوه و بالفعل که افراد از ارتباط با یکدیگر به دست می‌آورند اشاره دارد (رمضان‌پور و همکاران ۲۰۱۴). بر اساس نظر کلمن (۱۹۹۰) عوامل ساخت سرمایه اجتماعی در چهار گروه قابل تقسیم‌بندی است: عوامل نهادی، عوامل خودجوش، عوامل بیرونی، عوامل طبیعی. پاتنام (۱۹۹۳) بر آن است که وقتی رفتاری، در اثر قدرت‌طلبی و استیلای یک گروه بر گروهی دیگر، در جامعه صورت می‌پذیرد، عاملی نهادی در تشکیل سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. هنجارهایی که به صورت خودجوش از کنش‌های متقابل اعضای یک جامعه شکل می‌گیرند و ناشی از انتخاب آگاهانه نیستند عوامل خودجوش سرمایه اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند. کلمن (۱۹۹۰) اعلام کرد عامل بیرونی سرمایه اجتماعی نه تنها دلیل ایجادکننده اخلاق در کار بلکه خود عامل ایجادکننده شبکه‌های اعتماد در روابط اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. همچنین، از نظر او قومیت و نژاد عواملی هستند که مردم آن‌ها را منابع مهم هویت می‌دانند؛ بنابراین، بدون در نظر گرفتن کنش‌های اجتماعی، در شناسایی قومیت و همبستگی‌های قومی، از عوامل طبیعی ساخت سرمایه اجتماعی به شمار می‌آیند. مطابق با نظرات یادشده، مدل نظری و فرضیات تحقیق در ادامه ارائه می‌شود.

نمودار ۱. مدل نظری تحقیق (منبع: استدلال نویسنده)

فرضیه اصلی: کل عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت متفاوت است.

فرضیات فرعی:

- عوامل نهادی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت متفاوت است.
 - عوامل خودجوش سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت متفاوت است.

- عوامل بیرونی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت متفاوت است.
 - عوامل طبیعی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت متفاوت است.
 هدف کلی: مدل‌سازی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت.

اهداف جزئی:

- مدل‌سازی عوامل نهادی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت.

- مدل‌سازی عوامل نهادی خودجوش اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت.
- مدل‌سازی عوامل بیرونی خودجوش اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت.
- مدل‌سازی عوامل طبیعی خودجوش اجتماعی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا بر حسب قومیت.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از حیث روش‌شناسی توصیفی است که جهت گردآوری داده‌ها از روش پیمایشی استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق شهروندان استان خوزستان در یک نمونه آماری ۱۵۳۶ نفری بودند که از چهار شهرستان بالای ۱۵۰۰۰۰ نفره- نظیر اهواز، آبادان، دزفول، ماهشهر- بر اساس جدول نمونه‌گیری مورگان و گرجسی انتخاب شدند. بدین منظور از ابزار پرسشنامه ساختارمند با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد؛ بدین گونه که ابتدا با روش خوشه‌ای چند شهرستان انتخاب و سپس با روش در دسترس از هر خوشه تعدادی به عنوان نمونه در نظر گرفته شد. همچنین، برای تجزیه و تحلیل داده‌های آماری از آزمون‌هایی نظیر تحلیل تشخیصی، رگرسیون لجستیک، واریانس و کواریانس چندمتغیره، و تحلیل معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS-24 و PLS-SAMART-3 استفاده شد. در این زمینه اطلاعات لازم برای نحوه ساخت عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی مطابق تئوری کلمن (۱۹۹۰) در باب نحوه شکل‌گیری عوامل سرمایه اجتماعی عواملی نظیر عامل نهادی (با گویه‌های قانون، رسم، عرف، بدعت، عادات رفتاری)، عامل خودجوش (با گویه‌های مشارکت سیاسی، اعتماد، پیوند اجتماعی، بخشش، تنوع معاشرت)، عامل بیرونی (با گویه‌های دین، اعتقادات، ایدئولوژی، فرهنگ، تجارب مشترک تاریخی)، عامل طبیعی (با گویه‌های تعاملات دوستانه، روابط خویشاوندی، همبستگی قومی، همبستگی نژادی)، و سپس ارتباط آن با متغیر وابسته قومیت^۱ (عرب، بختیاری، فارس بومی، و گزینه سایر اقوام) طراحی و داده‌های لازم گردآوری شد. همچنین، جهت سنجش عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در دو حالت قبل و بعد از شیوع

۱. با علم به اینکه متغیر قومیت یک متغیر کیفی است و اینکه بدانیم چقدر بین طبقات آن، ناشی از تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی، تمایز و تفاوت وجود دارد، در مدل تحقیق استفاده شده است. بنابراین، اینجا هدف رتبه‌بندی طبقات در متغیر قومیت نیست.

کرونا از ابزار پرسشنامه با ۲۰ گویه استفاده شد. پیش از پرداختن به شاخص‌سازی سرمایه اجتماعی، جهت سنجش آن در استان خوزستان، تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته بود مرور شد که به نظر می‌رسید پرسشنامه سرمایه اجتماعی (Rupasingha & Goetz (2008) متناسب با پیوند دهی آماری با متغیر سرمایه اجتماعی است. در نهایت این پرسشنامه بر اساس مطالعات انجام گرفته و با تأکید بر تعریف پوتنام و کلمن در اشکال چهارگانه سرمایه اجتماعی شاخص‌سازی شد. بر اساس شاخص‌های مورد بررسی و برای سنجش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در این تحقیق ابزار پژوهش بدین گونه ساخته شد: در بخش ابعاد سرمایه اجتماعی برای معیارهای محیطی و بیرونی ۱۰ سؤال با طیف لیکرت و برای معیار خودجوش و نهادی ۱۰ سؤال دیگر با طیف لیکرت در نظر گرفته شد. برای سنجش اعتبار پرسشنامه از شاخص روایی ملاک جهت تحلیل عاملی مدل تحقیق استفاده شد که مقدار آزمون شاخص KMO^1 بیانگر متفاوت بودن اندیکاتورها با مقدار بار عاملی^۲ است که خود گویای واقعی و مناسب بودن ابزار تحقیق با استفاده از گویه‌های خودارزیاب است.

تحلیل توصیفی و استنباطی داده‌ها

نتایج حاصله در رابطه با وضعیت سنی پاسخگویان بیانگر این مطلب بود که بیشترین درصد پاسخگویان (۰/۴۹) در گروه سنی ۱۸ تا ۳۰ سال بوده‌اند. همچنین ۵۶/۷ درصد از شهروندان مورد مطالعه مرد و ۴۳/۳ درصد زن بوده‌اند. ۲۹/۶ درصد مدرک کارشناسی (بیشترین) و ۱/۲ درصد (کمترین) مدرک حوزوی داشته‌اند. همچنین ۸۷ درصد از پاسخگویان (بیشترین) در مجموع شاغل بوده‌اند. در رابطه با سطح درآمد ۴۷/۷ درصد دارای سطح درآمد از ۱/۵۰۰/۰۰۱ تا ۴/۰۰۰/۰۰۰ تومان و ۲۱/۸ درصد دارای سطح درآمد ۴/۰۰۰/۰۰۱ تومان و بالاتر بوده‌اند.

۱. کیزر و مایر.

جدول ۱. نسبت آماری متناسب با متغیر وابسته قومیت

متغیر سرمایه اجتماعی	Z	ضرایب مسیر ^۱	اثر کل ^۲	F square	عملکرد ماتریس ساختار ^۳	vif ^۴	f
قبل از شیوع کرونا	۳/۱۸۹	-/۲۹۰	-/۲۹۰	۰/۰۱۶	۰/۶۸۲	۱/۱۰۳	۱۱/۸۱۴
بعد از شیوع کرونا	۳/۵۵۳	-/۱۹۱	-/۱۹۱	۰/۲۱	۰/۸۹۵	۱/۱۰۳	۲۰/۲۱۶
قبل و بعد از شیوع کرونا	۳/۳۷۴	/۱۵۷	/۱۵۷	/۰۰۴	۰/۹۸۸	۱/۰۱۲	۱۷/۰۴۲

مطابق جدول ۱، ضرایب مسیر و اثر کل متغیر مستقل سرمایه اجتماعی را قبل و بعد از شیوع کرونا در حد مطلوب نشان می‌دهد. متغیر سرمایه اجتماعی در بخش f square بیشترین مقدار، یعنی ۰/۲۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته قومیت، را تبیین می‌کند. همچنین آزمون Z با مقدار بیش از ۱/۰۰ برآوردهای درست‌نمایی بیشینه در شرایطی خاص از توزیع نرمال را نشان می‌دهد. ضرایب مسیر و اثر کل بیان‌کننده وجود رابطه علی خطی و شدت و جهت این رابطه با متغیر مکنون قومیت است. شاخص f square مقدار پیش‌بینی رفتار یک متغیر درون‌زا (قومیت) توسط یک یا چند متغیر برون‌زای دیگر (سرمایه اجتماعی) را نشان می‌دهد. آماره آزمون VIF از عدد ۱ بزرگ‌تر است که نشان‌دهنده وجود رابطه هم‌خطی است و مطابق قاعده تجربی هم‌خطی چندگانه بین عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی و قومیت، مطلوب می‌باشد. همچنین، ماتریس ساختار در تحلیل تشخیصی نشان داد متغیر کل عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا با ضریب ۰/۹۸۸ بیشترین همبستگی را با متغیر قومیت در تابع تشخیصی دارند (۰/۶۸۲).

جدول ۲. بررسی تفاوت بین متغیرهای پژوهش

ردیف	نام متغیر	۱	۲	۳	۴
۱	سرمایه اجتماعی	-			
۲	قبل از شیوع کرونا	۰/۵۸۲	-		
۳	بعد از شیوع کرونا	۰/۰۷۱	۰/۵۷۹	-	
۴	قبل و بعد از شیوع کرونا	۰/۸۴۸	۰/۴۱۶	-۰/۱۶۷	-
۴۵	قومیت	-۰/۱۷۰	-۰/۱۴۶	۱/۰۰	-۰/۸۰۵

1. path coefficients
2. total effects
3. structure matrix
4. collinearity statistics

جدول ۲ همبستگی متغیرهای مکنون را نشان می‌دهد. این مقادیر از بخش^۱ AVA (میانگین واریانس استخراج‌شده) جذر گرفته شد و جایگزین اعداد ۱ یا قطر ماتریس شد. بررسی متفاوت بودن میزان سرمایه اجتماعی در دوران قبل و بعد از شیوع کرونا با متغیر وابسته قومیت نشان می‌دهد بیشترین تفاوت معنادار بین نمرات قومیت و میزان سرمایه اجتماعی پس از شیوع کرونا (۱/۰۰) است. بنابراین، همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی در حالات چهارگانه نهادی، طبیعی، خودجوش، بیرونی برای همه ابعاد معنادار است ($p < 0/01$). میزان این همبستگی برای همه ابعاد قوی و قابل توجه بوده است.

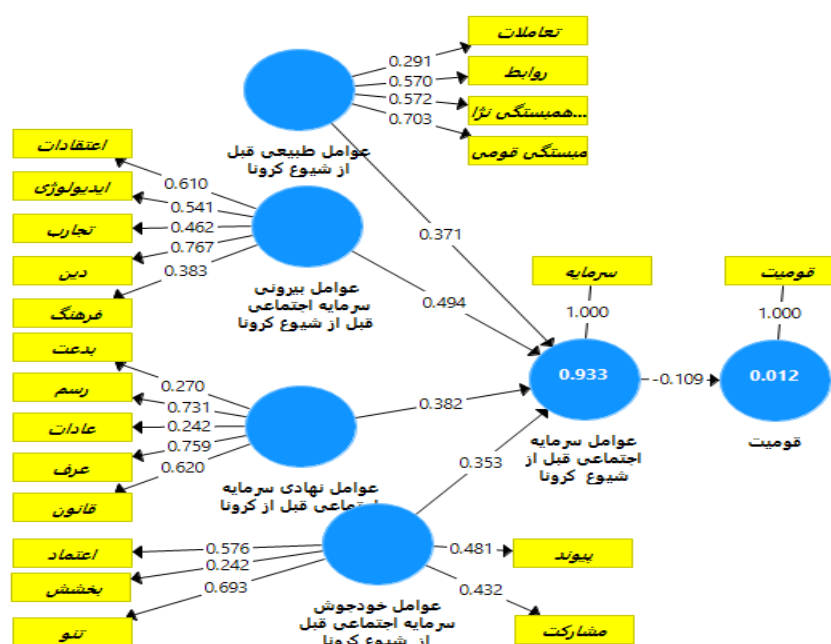
جدول ۳. ضرایب^۲ بر اساس متغیر وابسته قومیت

sig	t	ضرایب غیراستاندارد ^۳		مدل (قبل از شیوع کرونا)
		Beta	Std.Error	
۰/۰۰۰	۱۵/۴۴۳	-	۰/۱۶۰	مقدار ثابت
۰/۹۹۱	۰/۰۱۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۷	عوامل نهادی
۰/۳۷۳	-۱/۰۹۷	۰/۰۲۸	۰/۰۰۷	عوامل خودجوش
۰/۰۰۰	-۵/۳۸۰	۰/۱۴۶	۰/۰۰۷	عوامل بیرونی
۰/۸۵۷	-۰/۱۸۰	۰/۰۰۵	۰/۰۰۸	عوامل طبیعی

بر اساس نتایج جدول ۳، با افزایش یک واحد انحراف استاندارد در متغیر عوامل چهارگانه سرمایه اجتماعی، قبل از شیوع کرونا، انحراف استاندارد متغیر قومیت به صورت میانگین ۰/۰۴۴ افزایش خواهد یافت. با توجه به مقادیر ضرایب رگرسیون استاندارد شده، ضرایب رگرسیونی استاندارد شده عوامل سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا بر حسب متغیر قومیت ترسیم شد (نمودار ۲). از آنجا که عوامل چهارگانه در این مدل ابعاد سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا هستند، از تحلیل عاملی مرتبه دوم نیز مطابق توضیحات جدول ۲ و نمودار ۴ استفاده شد. از سوی دیگر، قبل از ورود به مدل ساختاری، برای بررسی کیفیت یا اعتبار مدل، از شاخص بررسی

1. average variance extracted
2. coefficients
3. unstandardized coefficients
4. standardized coefficients

اعتبار حشو یا افزونگی^۱ استفاده شد. شاخص حشو، که به آن q_2 استون- گیسر نیز می‌گویند، کیفیت مدل ساختاری را اندازه می‌گیرد. مقادیر مثبت این شاخص نشان‌دهنده کیفیت مناسب و قابل قبول ساختاری است (رضوانی و همکاران ۱۳۹۲، به نقل از قاضی‌رهبر و همکاران ۱۳۹۳). نتایج نشان داد مقادیر شاخص اعتبار حشو مربوط به متغیرهای اشکال چهارگانه سرمایه اجتماعی بزرگ‌تر از ۰ است. در نتیجه می‌توان گفت مدل مورد بررسی از اعتبار خوبی برخوردار است.

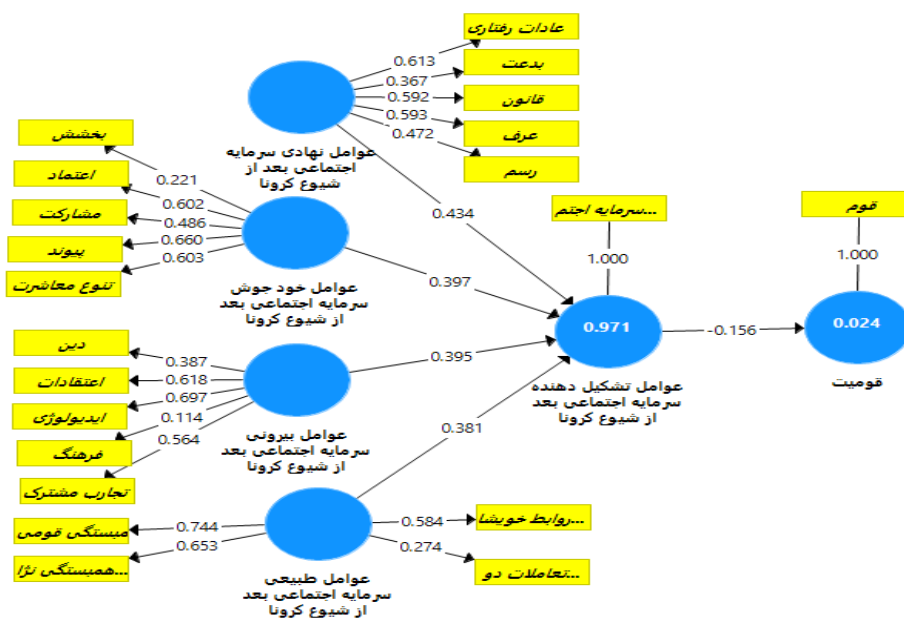
نمودار ۲. معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی (قبل از شیوع کرونا) بر پایه عامل قومیت

مدل معادلات ساختاری (PLS) در نمودار ۲ بیانگر این مطلب است که سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا با عامل قومیت مرتبط بوده است. عوامل بیرونی سرمایه اجتماعی بر حسب مدل با میانگین (۰/۴۹۴) بیشترین تفاوت را با عامل قومیت دارد. به عبارت دیگر، بیشترین عامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی مرتبط با قومیت عوامل اعتقادات، ایدئولوژی، دین، تجارب، و فرهنگ قبل از شیوع کروناست.

جدول ۴. ضرایب بر اساس متغیر وابسته قومیت

sig	t	ضرایب استاندارد		مدل (بعد از شیوع کرونا)	
		Beta	Std.error	B	
۰/۰۰۰	۱۹/۳۱۱	-	۰/۱۴۸	۲/۸۵۰	مقدار ثابت
۰/۰۵۶	-۱/۹۱۰	۰/۰۵۰	۰/۰۰۷	-۰/۰۱۳	عوامل نهادی
۰/۵۷۴	۰/۵۶۲	۰/۰۱۵	۰/۰۰۸	-۰/۰۰۴	عوامل خودجوش
۰/۰۰۰	-۴/۶۸۲	۰/۱۲۰	۰/۰۰۷	-۰/۰۳۴	عوامل بیرونی
۰/۰۰۰	-۳/۷۲۰	۰/۰۹۵	۰/۰۰۸	-۰/۰۲۹	عوامل طبیعی

بر اساس نتایج جدول ۴، با افزایش یک واحد انحراف استاندارد در متغیر عوامل چهارگانه سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا انحراف استاندارد متغیر قومیت به صورت میانگین ۰/۰۷۰ درصد افزایش خواهد داشت. با توجه به مقادیر ضرایب رگرسیون استاندارد شده، نمودار ضرایب رگرسیونی استاندارد شده عوامل سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا بر متغیر قومیت ترسیم شد (نمودار ۳).

نمودار ۳. معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی (بعد از شیوع کرونا) بر پایه عامل قومیت

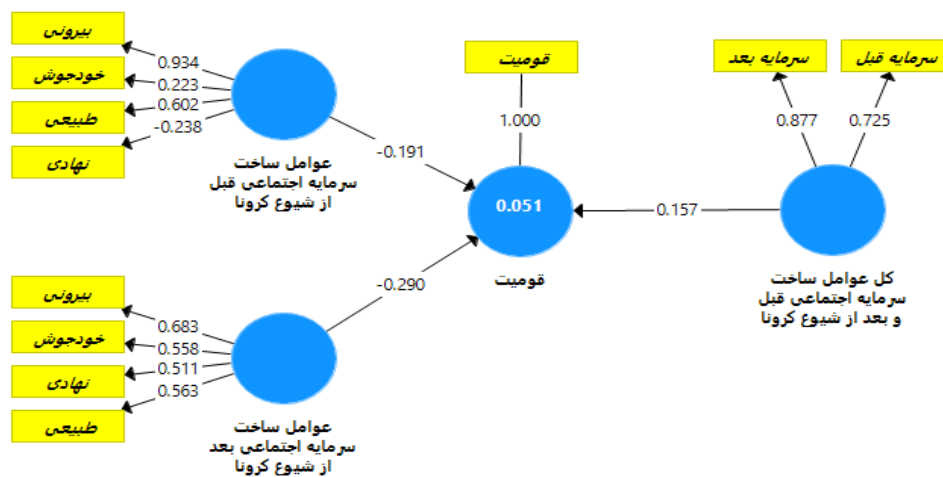

مدل معادلات ساختاری (PLS) در مدل ۳ بیانگر این مطلب است که سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا با عامل قومیت مرتبط است و عوامل نهادی سرمایه اجتماعی از طریق مدل با میانگین ۰/۴۳۴ دارای بیشترین تفاوت با عامل قومیت است. به عبارت دیگر، مؤثرترین عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی در این بخش بخشش، اعتماد، مشارکت، پیوند، و تنوع معاشرت است.

جدول ۵. ضرایب تغییر بر اساس متغیر وابسته قومیت

مدل کلی (قبل و بعد از شیوع کرونا)	ضرایب غیراستاندارد B	ضرایب غیراستاندارد Std.error	ضرایب استاندارد Beta	t	sig
مقدار ثابت	۳/۰۹۵	۰/۱۸۸		۱۶/۴۸۲	۰/۰۰۰
سرمایه اجتماعی (قبل)	-۰/۰۰۹	۰/۰۰۳	۰/۰۶۸	۲/۵۵۵	۰/۰۱۱
سرمایه اجتماعی (بعد)	-۰/۰۱۶	۰/۰۰۳	۰/۱۳۵	-۵/۱۱۲	۰/۰۰۰

مطابق جدول ۵، با افزایش یک واحد انحراف استاندارد در متغیر کل عوامل سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا انحراف استاندارد متغیر قومیت به میزان ۰/۱۰ درصد افزایش می‌یابد. با توجه به مقادیر ضرایب رگرسیون استاندارد شده، نمودار ضرایب رگرسیونی استاندارد شده کل عوامل سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا بر متغیر قومیت ترسیم شد (نمودار ۴).

نمودار ۴. معادلات ساختاری سرمایه اجتماعی (قبل و بعد از شیوع کرونا) بر پایه عامل قومیت

مدل معادلات ساختاری (PLS) در مدل ۴ بیانگر این مطلب است که مجموع عوامل سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا با عامل قومیت مرتبط است. بنابراین عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا برحسب مدل با میانگین $0/191$ - پایدارتر از عوامل ساخت سرمایه اجتماعی در دوران بعد از شیوع کرونا ($0/290$ -) است. همچنین مدل تحلیل عاملی مرتبه دوم مقیاس کل عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا را در حالت بار عاملی (ضرایب استاندارد شده) نشان می‌دهد. با توجه به مقادیر بارهای عاملی به دست آمده مقیاس عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا و بعد از شیوع کرونا به تفکیک (نهادی، محیطی، بیرونی، خودجوش) بیشتر از $0/30$ است و در سطح معناداری کمتر از $0/01$ درصد ($p < 0/01$) قرار دارند. بنابراین اعتبار سازه مقیاس عوامل تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی تأیید می‌شود.

جدول ۶. اثر بین آزمودنی‌ها^۱

متغیر وابسته	df	F	Sig.	Partial Eta Squared
مدل اصلاح شده ^۲	۳۶۷	۳۰۹۸	۰/۰۰۰	۵۹/۲
	۳۶۷			۱/۰۰۰
سرمایه قبل	۳۴	۳۳۴۰	۰/۰۰۰	۰/۰۸۰
	۳۴			۱/۰۰۰
سرمایه بعد	۳۷	۲/۰۸۹	۰/۰۰۰	۰/۰۶۰
	۳۷			۱/۰۰۰

مسیر آزمون تحلیل واریانس و کواریانس چندمتغیره در جدول ۶ نشان می‌دهد اثر عوامل بیرونی، نهادی، خودجوش، و طبیعی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا بر متغیر قومیت‌ها (به تفکیک) متفاوت است. ضریب تعیین تعدیل شده برای متغیر قومیت برابر $۵۹/۲$ درصد است. به بیان دیگر $۵۹/۲$ درصد از تغییرات عوامل چهارگانه متغیر سرمایه اجتماعی در حالات قبل و بعد از شیوع کرونا را تبیین می‌کند.

1. tests of between-subjects effects
2. corrected model

جدول ۷. تحلیل طبقه‌بندی متغیرها^۱

قومیت	سرمایه اجتماعی	میانگین	فراوانی معتبر ^۲
عرب	قبل از شیوع کرونا	۴۹/۵۳۳	۶۲۲
	بعد از شیوع کرونا	۴۹/۱۹۲	۶۲۲
بختیاری	قبل از شیوع کرونا	۴۹/۴۸۹	۵۲۹
	بعد از شیوع کرونا	۴۹/۰۴۴	۵۲۹
فارس بومی	قبل از شیوع کرونا	۴۶/۸۱۷	۳۰۲
	بعد از شیوع کرونا	۴۵/۲۸۳	۳۰۲
کل تغییرات	قبل از شیوع کرونا	۴۸/۹۳۴	۱۵۳۶
	بعد از شیوع کرونا	۴۸/۲۱۰	۱۵۳۶

مطابق جدول ۷، با تحلیل طبقه‌بندی اثرپذیری متغیر قومیت از سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا می‌توان پی برد که کاهش سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا در همه قومیت‌ها وجود دارد. بیشترین کاهش عوامل سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا به ترتیب در قوم بختیاری (حداقل ۰/۰۸۰)، فارس بومی (حداقل ۰/۰۵۵)، قوم عرب (حداقل ۰/۰۲۵) دیده می‌شود. بنابراین در استان خوزستان شاهد کاهش حداقل ۱۰ درصدی سرمایه اجتماعی در زمان شیوع کرونا، یعنی از بهمن‌ماه ۱۳۹۸ به بعد، هستیم.

نتیجه و پیشنهاد

مطابق با یافته‌های پژوهش مبنی بر، ساخت عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی از طریق عوامل نهادی (با گویه‌های قانون، رسم، عرف، بدعت، عادات رفتاری)، خودجوش (با گویه‌های مشارکت سیاسی، اعتماد، پیوند اجتماعی، بخشش، تنوع معاشرت)، بیرونی (با گویه‌های دین، اعتقادات، ایدئولوژی، فرهنگ، تجارب مشترک تاریخی)، و طبیعی (با گویه‌های تعاملات دوستانه، روابط خویشاوندی، همبستگی قومی، همبستگی نژادی) این نتیجه حاصل شد که متغیرهای یادشده بر حسب متغیر وابسته قومیت (عرب، بختیاری، فارس بومی، و سایر اقوام) در دوران قبل و بعد از شیوع کرونا

1. group statistics
2. valid n (listwise)

کاملاً متفاوت و متغیر است. بنابراین، سرمایه اجتماعی مفهومی است که در زمان و شرایط مختلف به شکل‌های متفاوت بروز پیدا می‌کند. بنابراین این نوع از تفاوت، خود، عامل تأیید مدلیابی عوامل ساخت سرمایه اجتماعی در این پژوهش قبل و بعد از شیوع ویروس کووید-۱۹ (با تأکید بر عامل قومیت) است. این نتایج با یافته‌های تاج‌بخش (۱۳۹۹) هماهنگ است. چون او اعلام کرد بعید است پس از غلبه بر بحران بیماری کرونا بخش اعظمی از تعاملات و ارتباطات اجتماعی عادی شود و به حالت قبل برگردد. همچنین مطابق اعلام نظر کمیته اپیدمیولوژی کووید-۱۹ بحران ناشی از شیوع ویروس کرونا در صورت عدم مهار اجتماعی می‌تواند پیامدهایی به دنبال داشته باشد؛ از جمله کاهش سرمایه اجتماعی. بنابراین، هم‌سو با یافته‌های ها و شو (۲۰۲۰) داشتن سرمایه گروهی و قومیتی برای جلوگیری از گسترش بیماری کرونا ضروری است. چون این دو عامل رمز موفقیت در مبارزه با ویروس کروناست. با همبستگی اجتماعی، افراد هویت قومی خود را حفظ می‌کنند و سرمایه اجتماعی نقطه اتکای مناسبی جهت جلوگیری از گسست اجتماعی خواهد بود. در یک قومیت یا جامعه گسسته احساس گم‌گشتگی و بی‌هدفی مخمل تشکیل سرمایه اجتماعی در گروه است.

مطابق تحلیل تشخیصی، سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا بیشترین همبستگی را با متغیر قومیت و متغیر سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا کمترین همبستگی را در تابع تشخیصی داشته است. مدل معادلات ساختاری نیز تأیید کرد که سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا با عامل قومیت مرتبط بوده است. عوامل بیرونی سرمایه اجتماعی بر حسب مدل بیشترین تفاوت را با عامل قومیت دارند و عوامل خودجوش نسبت به عامل قومیت کمترین مقدار را دارند. در نتیجه بیشترین عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی مرتبط با قومیت اعتقادات، ایدئولوژی، دین، تجارب و فرهنگ مشترک قبل از شیوع کروناست. هم‌سو با یافته‌های تاج‌بخش (۱۳۹۹) و باریوس و هوچبرگ (۲۰۲۰) و آدولف و همکارانش (۲۰۲۰) سرمایه اجتماعی می‌تواند ضامن بازگشت به شرایط عادی و خروج از بحران هنگام شیوع بیماری کرونا باشد. زیرا این بیماری می‌تواند بر میزان سرمایه اجتماعی تأثیر بگذارد. کروناویروس از نظر تأثیرگذاری بر سرمایه اجتماعی مردم بسیار دردناک است. هر اندازه سرمایه اجتماعی بالاتری در جامعه وجود داشته باشد امکان برون‌رفت از بحران راحت‌تر و سریع‌تر است و استفاده از ظرفیت سمن‌ها راحت‌تر خواهد بود. یکی از

مؤلفه‌های مهم تقویت سرمایه اجتماعی در یک جامعه اعتماد عمومی همراه شفافیت است. چون در صورت بی‌اعتمادی عمومی در جامعه، بدبین و بی‌تفاوت شکل خواهد گرفت که این موضوع در تضاد با پذیرش پروتکل‌های بیماری کووید-۱۹ است.

سرمایه اجتماعی بعد از شیوع کرونا با عامل قومیت مرتبط است و عوامل نهادی سرمایه اجتماعی از طریق مدل به صورت میانگین دارای بیشترین تفاوت با عامل قومیت است. به عبارت دیگر مؤثرترین عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در این بخش بخشش، اعتماد، مشارکت، پیوند، و تنوع معاشرت است. بنابراین، عوامل ساخت سرمایه اجتماعی قبل از شیوع کرونا بر حسب مدل پایدارتر از عوامل ساخت سرمایه اجتماعی در دوران بعد از شیوع کروناست که خود منجر به کاهش سرمایه اجتماعی متأثر از عامل قومیت در دوران شیوع کرونا شده است. هم‌سو با یافته‌های عبدالباسط و همکارانش (۱۳۹۹) و گیاوریمیس و نیکولا (۲۰۲۰) سرمایه اجتماعی بر بحران کووید-۱۹ رابطه معکوس داشته است. چون فقدان سرمایه اجتماعی ناامیدی را در فرد تقویت می‌کند. سرمایه اجتماعی، خود، درجه‌ای از انسجام اجتماعی، ارتباط دوطرفه، اعتماد، تعامل، احساس و ادراک و تعهد متقابل بین اعضای یک گروه است (Xiao et al. 2020). اینجاست که نهادهای رسمی، همچون دولت، و نهادهای غیررسمی، همانند سمن‌ها، باید وظایف خود را در قبال افراد جامعه انجام دهند تا از بروز مشکلات بزرگ‌تر در زمینه فروپاشی یا کاهش سرمایه اجتماعی جلوگیری شود.

نتیجه کلی اینکه اثر عوامل بیرونی، نهادی، خودجوش، و طبیعی سرمایه اجتماعی قبل و بعد از شیوع کرونا بر متغیر قومیت (به تفکیک) متفاوت است. چون نزدیک ۶۰ درصد از تغییرات کل عوامل تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در حالات قبل و بعد از شیوع ویروس کرونا بر حسب مدل قومیت قابل تبیین است. درباره استان خوزستان می‌توان گفت کاهش محسوس سرمایه اجتماعی از هنگام شیوع کرونا، یعنی بهمن‌ماه ۱۳۹۸، رخ داده است. هم‌سو با یافته‌های تاج‌بخش (۱۳۹۹) و جادریان و یزدانی (۱۳۹۹) ویروس کرونا سبک زندگی را در جامعه با تحولات عظیم مواجه کرد. چون شیوع ویروس کرونا و تأثیر آن بر ساختارهای مختلف جوامع اهمیت نقش سرمایه اجتماعی را در سطح کلان بیش از پیش نمایان می‌سازد. هم‌سو با یافته‌های چوتنر (۲۰۲۰)، آلدریچ (۲۰۲۰)، و پیکوتیک (۲۰۲۰) بحران کرونا شاید هنوز جهان را تغییر نداده باشد؛ اما ضرورت تغییر جهان را

گوشزد کرده است. بنابراین، از طریق تقویت پیوندها آسان‌تر می‌توان بر مشکلات غلبه کرد. چون فاصله فیزیکی بخشی از خواص روابط اجتماعی را از بین خواهد برد. بیماری همه‌گیر کرونا میزان سرمایه اجتماعی را به خطر می‌اندازد و کاهش سرمایه اجتماعی ناشی از بیماری کرونا شوکی است که بر وضعیت موجود هر کشور تأثیر می‌گذارد (Mohan 2020). پس، سرمایه اجتماعی ضریبی تعیین‌کننده در مقابله با بیماری کووید-۱۹ است. چون می‌تواند موجب همبستگی قومیتی و گروهی در جامعه شود. سرمایه‌های اجتماعی برای پایان دادن به بحران کرونا و کاهش مشکلات مردم بسیار اثرگذارند. چون عامل پیوند ملت و دولت برای همبستگی در رویارویی با مشکلات است. شرایط بحرانی بیماری کرونا زمان استفاده از قدرت سرمایه اجتماعی برای رشد و تعالی کشور و همبستگی قومی و محلی است. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، به مدیران استانی و کشوری در حوزه اجتماعی پیشنهاد می‌شود در مواجهه با بیماری کووید-۱۹ استراتژی‌های مناسب بر اساس قومیت و فرهنگ رایج در هر منطقه ارائه دهند و از ظرفیت اقوام جهت تشکیل نهادهای مردم‌نهاد به منظور تقویت سرمایه اجتماعی به نحو مطلوب استفاده کنند. در این زمینه استفاده صادقانه از رسانه‌های جمعی و الکترونیکی می‌تواند به انتشار اطلاعات دقیق جهت تقویت عناصر اصلی سرمایه اجتماعی، مثل اعتماد و مشارکت، برای مقابله با بیماری پاندمیک کرونا کمک کند.

با توجه به محدودیت‌های پژوهش میدانی پیشنهاد می‌شود در آینده سایر جنبه‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی بیماری کووید-۱۹ که بر میزان سرمایه اجتماعی تأثیرگذار است شناسایی شود. چون بر اساس محدودیت‌های یادشده برای مطالعه حاضر فقط از داده‌های مقطعی استفاده شد. لازم است تحقیقات آینده به روش طولی برای رسیدگی به روابط علی عوامل تشکیل سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. زیرا این مطالعه صرفاً مبتنی بر نمونه‌ای خاص از جامعه آماری استان خوزستان بود. محققان در آینده باید این روابط را در سایر شهرها و کشورها برای شناسایی ابعاد سرمایه اجتماعی بر حسب قومیت بررسی کنند. همچنین در شرایط بحران بیماری کرونا، که امکان برگزاری مراسم حضوری وجود ندارد، برای جلوگیری احتمالی از فروپاشی سرمایه اجتماعی، به سبب تهدید و تحدید روابط اجتماعی عینی، صداقت و شفافیت‌سازی محتویات رسانه‌های الکترونیکی پیشنهاد می‌شود.

منابع

۱. امیدیان؛ پوراشکفتگی (۱۳۹۹). «پیش‌بینی حمایت اجتماعی دانشجویان بر اساس مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در بحران همه‌گیری کرونا»، پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، ش ۳۹، صص ۱۶۳ - ۱۷۹.
۲. تاج‌بخش، غلام‌رضا (۱۳۹۹). «واکاوی زندگی پسا کرونا»، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، د ۱۰، ش ۳۵، صص ۳۴۱ - ۳۶۰.
۳. جادریان، فاطمه؛ حمیدرضا یزدانی (۱۳۹۹). «شناسایی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی کلان برای مقابله با پیامدهای ویروس کرونا»، علوم مدیریت ایران، س ۱۵، ش ۵۹، صص ۶۳ - ۹۴.
۴. حق‌شناس، معصومه (۱۳۸۴)، «مفهوم سرمایه اجتماعی و ابعاد آن»، حدیث زندگی، ش ۲۷، صص ۱۳-۶.
۵. دامغانیان، حسین؛ محمد کشاورز (۱۳۹۹). «تأثیر بیماری کووید-۱۹ بر اعتماد سیاسی با توجه به نقش میانجی سرمایه اجتماعی و اثر تعدیلگر رسانه‌های اجتماعی»، دولت‌پژوهی (مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی)، س ۶، ش ۲۲، صص ۱۷۷ - ۲۱۳.
۶. سعادت‌طلب، آیت؛ مصطفی جعفری (۱۳۹۹). «تحلیل نقش نشاط معنوی در رابطه میان سرمایه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی با تاب‌آوری کارکنان در برابر همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ در دوران فاصله‌گذاری اجتماعی»، پژوهش در سلامت روان‌شناختی، د ۱۴، ش ۱، صص ۱۱۶ - ۱۲۹.
۷. علی‌زاده‌فرد، سوسن؛ مجید صفاری‌نیا (۱۳۹۸). «پیش‌بینی سلامت روان بر اساس اضطراب و همبستگی اجتماعی ناشی از بیماری کرونا»، پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، د ۳، ش ۳۶، صص ۱۲۹ - ۱۴۱.
۸. کاظمی، علی (۱۳۹۹). «نگاهی جامعه‌شناختی به کرونایی شدن جامعه ایران»، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، صص ۶۳ - ۷۹.
۹. مرادزاده، عبدالباسط؛ کورش زارعی؛ حامد حیدریان (۱۳۹۹). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر ارتقای تاب‌آوری سازمانی، تبیین نقش میانجی تسهیم دانش مرتبط با بحران کووید-۱۹»، مدیریت راهبردی دانش سازمانی، س ۳، ش ۱۰، صص ۸۷ - ۱۱۲.
۱۰. وب‌سایت خبرگزاری صداوسیما، سرویس پژوهش. <http://www.iribnews.ir>

References

1. Adolph, C., Amano, K., Bang-Jensen, B., Fullman, N., & Wilkerson, J (2020). Pandemic politics: Timing of state-level social distancing responses to COVID-19, *medRxiv*.
2. Aldrich, D. (2020). Cultivating social ties in the age of physical distancing, Retrieved from <https://www.preventionwebnet/experts/oped/view/71227>.
3. Alizadeh-Fard, S. & Saffarinia, M. (2019). "Predicting mental health based on anxiety and social correlation due to coronary heart disease", *Social Psychology Research*, Vol. 3, No. 36, pp. 129-141. (in Persian)
4. Barrios, J. M. & Hochberg, Y. (2020). Risk perception through the lens of politics in the time of the covid-19 pandemic (No. w27008), National Bureau of Economic Research.
5. Berchin, I. I. & de Andrade, J. B. S. O. (2020). GAIA 3.0: Effects of the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) outbreak on sustainable development and future perspectives, *Research in Globalization*, 2, 100014.
6. Chotiner, I. & Neyshaboori, H. (2020). How pandemics change history Retrieved from <https://www.aasoo.org/fa/articles/2696>.
7. Coleman, J. (1990). "foundation of social theory", *cambridge: harvard university press*.
8. Damghanian, H. & Keshavarz, M. (2020). "The effect of Covid-19 disease on political trust with respect to the mediating role of social capital and the moderating effect of social media", *Journal of Government Studies* (Journal of the Faculty of Law and Political Science), Vol. 6, No. 22, pp. 177-213. (in Persian)
9. De Vries, C. E., Bakker, B. N., Hobolt, S., & Arceneaux, K. (2020). Crisis Signaling: How Italy's Coronavirus Lockdown Affected Incumbent Support in Other European Countries. Available at SSRN 3606149.
10. Epidemiology Committee of Covid-19, Epidemiology of Iran in Coronavirus Epidemic, *Iranian Journal of Emergency Medicine*, 2020, 7(1), pp. 2-3.
11. Ghazi-Rahbar, Mahmoud Imam Juma Zadeh, Seyed Javad, Harsij, Hossein, & Hatami, Abbas (2014). Analysis of the relationship between social capital and political participation (Case study: Students of Isfahan University of Technology, Isfahan University of Arts, Isfahan University of Arts and Isfahan University of Medical Sciences in the academic year (2013-2014)), *PhD Thesis in Political Science. University of Isfahan, Faculty of Administrative Sciences, Department of Political Science*.
12. Giavrimis, P. & Nikolaou, S-M. (2020). "The greek university student social capital the covid-19 pandemic", *European Journal of Education Studies*, 7(8), pp.11-32.
13. Guidance, A. (2019). "Critical review of concepts, definitions, and their implications", *JCCM*, 27(1), pp. 2-13.
14. Haghshenas, M. (2005). "The concept of social capital and its dimensions", *Journal of Hadith of Life*, No. 27, pp. 112-140. (in Persian)
15. Hua, J. & Shaw, R. (2020). "Corona virus (Covid-19) "infodemic" and emerging issues through a data lens: The case of china", *International journal of environmental research and public health*, 17(7), pp23-39..

16. Jadrian, F. & Yazdani, H.R (2020). "Identifying the components of macro-social capital to deal with the consequences of the corona virus", *Iranian Journal of Management Sciences*, Vol. 15, No. 59, pp. 94-63. (in Persian)
17. Karabag, S. F. (2020). "An unprecedented global crisis! the global, regional, national, political, economic and commercial impact of the coronavirus pandemic", *Journal of Applied Economics and Business Research*, 10(1), pp. 1-6.
18. Kazemi, A. (2020). "A sociological view of the coronation of society. :Solgi, d. Content and gholampour. Corona and Iranian Society, Tehran", *Institute of Culture, Art and Communication*, pp. 63-79. (in Persian)
19. Mohan, D. (2020). *Coronavirus, The great leveller*.
20. Moradzadeh, A., Zarei, K., & Heydarian, H. (2020). "The effect of social capital on the promotion of organizational resilience, explaining the mediating role of knowledge sharing related to the Covid crisis", *Strategic management of organizational knowledge*, pp. 87-112. (in Persian)
21. Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., & Agha, R. (2020). "The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review", *International journal of surgery (London, England)*, 78, 185.
22. Omidian & Pourashkeftaghi (2020). "Predicting social support of students based on the components of social capital and psychological capital in the crisis of the Corona epidemic", *Social Psychology Research*, No. 39, pp. 163-179. (in Persian)
23. Saadattalab, A, verse & Jafari, M. (2020). "Analysis of the role of spiritual vitality in the relationship between social capital and social support with employees' resilience to Covid 19 disease epidemic during social distance", *Quarterly Journal of Research in Psychological Health*, Vol. 14, Issue 1, pp. 116-129. (in Persian)
24. Putnam, R.D. (1993). "Making Democracy Work –Civic Traditions In Modern Italy", *princeton nj: princeton university pres.*
25. Ramezanpour, S., Amirian, S., & Shirazy, A.N.M. (2014). Investigation of the Relationship between Entrepreneurial.
26. Rupasingha, A. & Goetz, S. (2008). "US County-Level Social Capital Data. In, University", *Journal of Behavioral and Experimental Economics*.
27. Tajbakhsh, Gh.R. (2020). "Analysis of post-corona life", *Scientific Quarterly of Strategic Studies of Public Policy*, Vol. 10, No. 35, pp. 341-360. (in Persian)
28. Viens, A. M. & Eyawo, O. (2020). COVID-19: the rude awakening for the political elite in low-and middle-income countries, *BMJ Global Health*, 5(5), e002807.
29. Xiao, H., Zhang, Y., Kong, D., Li, S., & Yang, N. (2020). Social Capital and Sleep Quality in Individuals Who Self-Isolated for 14 Days During the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Outbreak in January 2020 in China, *clinical research*, 26.
30. Website of Sada-e Sima News Agency, research service. <http://www.iribnews.ir>. (in Persian)